

JOHN LOCKE'UN SİYASİ FİKİRLERİ

Yazan : Asistan İlhan AKİPEK

İncelememize konu olarak John Locke'u seçişimizin sebebi kendisinin yaşadığı çağı ve liberal temayülleri en iyi temsil eden bir filozof olmasındandır (1). Locke, hayatı ve fikrî cephesi birbirine pek çok tesir etmiş olan mütefekkirlerden birisidir. Voltaire'in kendisinden "belki Monsieur Locke'den daha hakim bir *esprit* gelmemiştir (1 a)" diye bahsettiği büyük İngiliz filozofu, Onyedinci asır İngilteresinin diğer büyük mütefekkiri Hobbes'dan kırk sene sonra (2) 1632 de dünyaya gelmiştir. Hobbes ve Locke, o asrın İngilteresinin tamamen birbirine zıt iki filozofudur. Hobbes, "İngiliz ihtilâline karşı cephe almış ve kırılların mutlak hükümlerini müdafaa etmiştir (3)", Locke ise tamamen aksini (3 a). Bununla beraber, Hobbes ve Locke XVIII inci asır siyasî düşüncesinin mübessirleridir (4). Bu bakımdan zaman zaman her ikisinin fikirleri arasındaki münasebetlere temas olunacaktır. Zaten absolutiste fikirlere karşı liberal temayülleri şahıslandırmış olan (5) Locke'un fikirlerine nüfuz edebilmek için Hobbes'un düşüncelerini iyi bilmek lâzımdır (6).

Tabii hukuk mektebine mensup olan Locke'un (7) hayatı İngiltere'nin pek çok karışıklıklara sahne olduğu bir devire tesadüf etmiştir. 1640 senesinde İngiltere'de bir ihtilâl olmuş ve bunu müteakiben de 1660 senesinde Stuart hanedanı tekrar başa geçmişti (8). Devrin İngiliz üniver-

(1) Ch. Bastide, John Locke, Ses théories politiques et leur influence en Angleterre, Paris, 1907, S. 3

(1 a) Jean - Jacques Chevallier, Les grandes oeuvres politiques, 2 e éd., Paris 1950, S. 85

(2) Jean - Jacques Chevallier, S. 86

(3) Prof. Dr. Nihat Erim, Anıme Hukuku Dersleri, Ankara 1942, S. 142

(3 a) Del Vecchio - Suut Kemal Yetkin, Hukuk Felsefesi Dersleri, İstanbul, 1940

(4) G. Mosca, Histoire des doctrines politiques, Paris, 1936

(5) G. Mosca, S. 197

(6) Ancak Hobbes'un fikirlerine - bîniyor nazariyle bakılacağından, umumiyyetle temas edilmeyecektir.

(7) Sadri Maksudi Arsal, Hukuk Felsefesi Tarihi, S. 188

(8) Von Aster, Hukuk Felsefesi Dersleri, 1948, S. 194; J. - b. Chevallier, S. 86

sitelerinde cari olan dinî, felsefî ve siyasî bir fermentation içinde, Oxford'da talebelik eden Locke, ilkönceleri Cromwell'in ve pürütenlerin (9) taraftarıydı; zaten babası da bir püritendi. Fakat, nihayet tıpkı Hobbes gibi, o da mezhep kavgalarından usanç getirmişti. Bu sebeptendir ki, 1660 da Stuart hanedanından II inci Charles'ın tahta cülusunu, artık karışıklıklara son verir ümidiyle, sükûnet ve iç rahatlığı ile karşılamıştı (10). Ancak Stuart'lar bu ihtilâl hareketinden hiçbir ders almamış olmalıydılar ki, eski hatalar ve kötü idare sürüp gitmekte idi. Bu durum 1688 ihtilâli çıkıncaya kadar devam etti. Neticede Stuart'lar atılarak meşrutî monarşi kuruldu (11). Böylece İngiliz parlâmentosunun temelleri atılmış oldu. İşte bu ihtilâl neticesinde yapılan Avam ve Lordlar Kamaraları teşkilât kanununun meydana gelişinde en büyük rolü oynayanlardan birisi hiç şüphe yok ki Locke'tur (12).

John Locke'un büyük eseri "Of Civil Government - Essai sur le gouvernement civil - Hükûmet hakkında deneme" 1688 de vuku bulan ve Orange Hanedanının İngiliz tahtına geçmesiyle nihayetlenen ihtilâlden (12 a) aşağı yukarı iki sene sonra 1690 da yayın alanına çıkıyordu (13). Yukarıda hülâsaten izah ettiğimiz olayların neticesinde meydana gelmiş olan bu büyük eser, Mosca'nın dediği gibi "İngiltere'de 1688 de vukua gelen ihtilâlin doktrinal jüstifikasyonudur (14)."

II — SİYASET VE DEVLET NAZARİYESİ

1 — Genel Olarak :

John Locke'un siyasî nazariyesini havi olan "Of Civil Government" adlı eseri iki ana kitaba ayrılmıştır.

Müellifin ilâhî hukuka istinat eden mutlak monarşi fikrini red ve cerh etmeğe çalıştığı *Birinci Treatise* (15) zamanında büyük akisler yaratmıştı. Locke, bu birinci kısımda, bugün artık tamamen unutulmuş bir müellif olan Şir Robert Filmer'in fikirlerini tenkit etmektedir (16).

(9) Püritanizm hakkında mufassal malûmat için Encyclopaedia of the Social Sciences'a bakınız.

(10) J. - J. Chevallier, S. 86

(11) Von Aster, Hukuk Felsefesi Dersleri, 1943, S. 194

(12) Von Aster, S. 194

(12 a) Bu hususta bk: Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, Anayasa Hukuku, Ankara, 1948, S. 12

(13) G. Mosca, Histoire des doctrines politiques, Paris, 1936, S. 197

(14) G. Mosca, S. 198

(15) William S. Carpenter, Introduction, Of Civil Government by John Locke, London, 1940, S. XIII

(16) G. Mosca, S. 197; J. - J. Chevallier, S. 88

Filmer (17), mutlâkiyet taraftarı idi. Kralların bütün insanların babası olan Adem'den geldiğine inanıyordu ve bu sebeble de absölitizmi meşru addetmekteydi (18). Filmer *Patriarcha* adlı eserinde "hükümdarın hak ve salâhiyetini doğrudan doğruya Allah tarafından bahşedilmiş bir hak ve salâhiyet olarak telâkki etmektedir ve bu sebeple milletin bir isyan ve mukavemet hakkına sahip olduğunu reddetmektedir. Çünkü her ihtilâl, Allahın iradesine istinat eden bir nizama isyan mahiyetini tazammun eder. Hükümdarın tebası üzerindeki hâkimiyeti, babanın evlâtları üzerindeki otoritesine irca edilmek icap eder. Nasıl ki baba, Allah tarafından ailenin reisi nasbedilmişse, hükümdar da öylece Allah tarafından bir çok ailelere yani devlete reis nasbedilmiştir. Nasıl ki çocukların babalarını iskat etmeğe hakları yoksa, milletin de hükümdarı halletmeğe hakkı yoktur. Babanın otoritesi gibi hükümdarın otoritesi de kaabil-i tevarüstür. Kanun, hükümdarın, binaenaleyh bilvasıta Allahın iradesinin ifadesidir; o halde hükümdar, kanunun fevkindedir. Hükümdarı, kanuna tabi kılma kalkışmak akla muhalif olur. Kanun, sadece, hükümdarın bizzat bulunmadığı yerde, onun iradesini temsil etmek vazifesini görür (18 a)."

Filmer'in bu fikirleri, gerek Algernon Sidney (18 b), gerekse Locke tarafından esaslı bir surette tenkit edilmiştir, hattâ Rousseau bile *Contrat Social*'inde *Patriarcha*'da ileri sürülen fikirlere karşı müstehziyane bazı fikirler serdetmeyi faydalı addetmişti (18 c).

Locke, Filmer'in "aile içindeki durumu devlete naklederek, hükümdarın iktidarını babanın otoritesiyle" (18 d) bir tutan fikirlerini reddetmekte ve bunlar arasında fark olduğunu dermeyeran etmektedir. "İki iktidar arasında mahiyet varfı vardır" (18 d) zira: "çocukların ebevenine karşı itaaat vecibesi, onların gayrı reşit oluşları keyfiyetine dayanır ve rüşd ile nihayete erer. Babanın, mahiyetleri icabı kendi kendilerini tayin ve idare edemiyen çocuklar üzerindeki otoritesinin devleti idare edenle-

(17) Filmer, Ortaçağ zihniyetine sıkı sıkıya bağlı olan bir müelliftir. 1688 de nesredilen (bu tarih Mosca'ya göre olup, William S. Carpenter tarafından 1680 olarak gösterilmektedir) *Patriarcha* adlı eserini 1650 civarlarında yazmıştır. Bugün tamamen unutulmuş olan bu eser, uzun seneler oldukça tanınmıştır; hattâ o derecede ki Locke eserinin bir kısmını bu müellifin fikirlerinin red ve cerhine tahsis etmişti. G. Mosca, S. 194

(18) G. Mosca, S. 194; J - J. Chevallier, S. 88

(18 a) Von Aster, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, s. 195.

(18 b) Algernon Sidney: Doğumu: 1621, ölümü 1683. Meşhur eseri "Hükümet Hakkında Nutuk" tur. Halkın hâkimiyeti taraftarıdır ve Filmerin siyasi iktidarın Adem'den geldiği fikrini mezkûr nutkunda tenkit eder. Del Vecchio, S. 65

(18 c) G. Mosca, S. 197; Del Vecchio, S. 65

(18 d) Prof. Dr. Nihat Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, S. 144

rin reşit ve hür insanlar üzerindeki otoritesiyle alâkası yoktur. Devlet reisinin otoritesinin meşru olabilmesi için, reşit vatandaşların bu otoriteye kendi rızalarıyla ve hür olarak tabi olmaları icap eder... Hükûmdarın otoritesinin kaabil-i tevarüs olması için, buna tebeanın, hiç olmazsa zimmen muvafakat etmiş olması lâzımdır (18 e).” Gerçekten Locke bu nokta üzerinde hiçbir şüpheye mahal bırakmıyacak şekilde izahlarda bulunmakta baba iktidarı ile siyasi iktidar arasında hiçbir münasebet olmadığını izaha çalışmaktadır (19).

Locke’un -cerh etmek istediği doktrin mutlakiyetçilik olduğuna göre- Hobbes’un Leviathan’ı dururken neden Sir Robert Filmer gibi bir müellifi seçtiğine şaşılabilir. Bunun sebebi, Filmer’in o devirde Kırallıklar arasında pek revaçta olması idi (20).

Asıl başlığı “An essay concerning the true original, extent and end of Civil Government” olan ikinci kitaba gelince (21), John Locke, bu denemeye, zamanında cari olan entelektüel moda uygun olarak (22), tabiat halinin izahı ile başlamaktadır:

2 — *Tabiat Hali ve Tabii Hukuk* :

Locke *Hükûmet Hakkında İkinci Treatise*’nin başında, hükûmet otoritesinin (authority of government) babanın otoritesinden çıkmasının imkânsızlığını göstermiş bulunduğunu ve şimdi hükûmetin hakiki menşei- nin ne olduğu tesbite çalışacağını söylemekte ve bütün beşerî hükûmetlerin kurulmasından önce mevcut olan bir *tabiat hali*’nin (state of nature) bulunduğunu farzetmektedir (23). Yani John Locke da “başlangıçta insanların tabiat halinde yaşadıklarını kabul etmektedir. Ancak bu müellife göre, tabiat hali, insanların yalnız ihtiyaçlarını tatmin için hareket ettikleri ve kuvvetin yegâne kanun bulunduğu (24) bir nevi nevi vahşet hali, bir mücadele ve anarşi devri (25) demek değildir. Locke’a göre tabii hal, devletin zuhurundan önceki tabii hukukun hâkim olduğu bir devirdir (26). Şöyleki, bu tabiat halinde, sosyal kanunların kâffesine te-

(18 e) Von Aster, S. 196

(19) J. - J. Chevallier, S. 92

(20) William S. Carpenter, S. XIII

(21) John Locke, Of Civil Government, London, Dent and Sons, Ltd. 1943

J. - J. Chevallier, S. 88

(22) J. - J. Chevallier, S. 90

(23) John Locke, Of Civil Government.

Bertrand Russel, History of Western Philosophy, London, 1948, S. 647

Recai G. Okandan, Devletin Menşei, İstanbul, 1945, S. 91

(24) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, Umumi Amme Hukuku Dersleri, S. 29

(25) Recai Galip Okandan, Devletin Menşei, S. 91

(26) Sadri Maksudi Arsal, S. 184

kaddüm ve tefevvuk eyliyen, ferdi ihtiraşlara tahakküm eden, fertleri içinde buldukları şartlar dahilinde sevkeyliyen, insanların cümlesi için mecburî olan bir *tabii kanun* mevcuttur. Tabii yaşama halinin de kendine mahsus prensipleri vardır, ve bu prensiplerin menşeiini de tabiatte aramak lâzımdır (27).” Yani bu tabiat kanunu (law of nature), herhangi bir beşerî vaznı kanun tarafından konulmuş değildir. (28) “Böylece Locke’un tasavvur ettiği tabiat halinde insanlar tıpkı bir aile içinde yaşıyorlarmış gibi birbirlerinin hürriyetlerine riayetkâr, haklarına hürmetkâr, karşılıklı vazifelerle bağlı bir hayat sürmektedirler ve hiç kimsenin emretmeğe, hükmetmeğe hakkı yoktur (29).” Öyleki, tabiat halinde tamamen sulh ve sükûn hâkimdir. Herkes birbirine müsavidir. Kimsenin kimseye emretmek, hükmetmek hususunda bir hakkı yoktur (30). İnsanlar tamamen müsavidirler (31). Görülüyor ki, Locke’un tabiat hâli, mahiyeti itibariyle sosyaldır (31 a). İnsanlar, bütün beşeriyete, başkasının hayatına, sıhhatine, hürriyetine ve malına zarar vermemek gerektiğini öğreten akıl kanununa, law of reason’a tabidirler.

Bütün bu izahlardan anlaşılıyor ki Locke, o korkunç *bellum omnium contra omnes*’i kabul etmemektedir (33). Bu bakımdan; Locke’un tabiat hali, Hobbes’un insanın insanın kurdu (*homo homini lupus*) olduğu tabiat halinden tamamiyle farklıdır. Zira Hobbes “beşeriyetin geçirdiği tabii hal safhasını herkesin herkesle mücadelesi ve bir umumî ve daimî emniyetsizlik hali olarak tasvir etmişti (34).” Halbuki Locke, tabiat hali, insanların akla uygun bir şekilde yaşadıkları, aralarında çıkan anlaşmazlıkları halledecek bir üst makamın bulunmadığı (35), bununla beraber insanların ifil ve hareketlerinin tabiat ve hilkatlerinde mevcut adalet ve hakkaniyet duyguları ile frenlemiş bulunduğu (36) bir hal olarak tasavvur etmektedir. “Binaenaleyh, Hobbes’un iddia ettiği gibi, tabiat halinde insanlar arasında mütemadi bir müdacele bahis mevzuu değildir (37).” Harp ve tecavüzler olabilir; fakat ancak ve ancak insanların

(27) Recai G. Okandan, 1945, S. 91 - 92

(28) Bertrand Russell, History of western philosophy, S. 647

(29) Prof. Dr. Nihat Erim, Anne Hukuku Dersleri, S. 144

(30) Recai G. Okandan, S. 92

Prof. Dr. Muvaffak Akbay, Umumi Anne Hukuku Dersleri, S. 31

(31) Sadri Maksudî Arsal, Hukuk Felsefesi Dersleri, S. 183

(31 a) Del Vecchio, S. 66

(33) G. Mosca, S. 197

(34) Sadri Maksudî Arsal, S. 183

(35) Prof. Dr. Nihat Erim, Anne Hukuku Dersleri, S. 143

(36) Recai G. Okandan, 1945

(37) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 29

aklın emrine aykırı hareket eylemeleri halinde. Zaten, tabiat halinde aklın icap ettirdiğini zorla kabul ettirecek *müşterek bir üst makam* (common superior) yoktur (38); her fert aklın emrini kendi tefsirine göre bulup çıkarmak mecburiyetindedir. Bu durumun kaçınılmaz neticesi ise, karşıklık ve uygunsuzluklardır; öyleki, insanlar arasında hüküm sürmekte olan sulh ve sükûn güvenilmez, kararsız, nazik bir duruma gelebilir (39). Şöyle ki, bazı insanlar başkalarını kendi emirlerine tabi tutmak isteyebilir, bazıları tabii hukuku ihlâl ederek başka kimselerin hürriyetine, şahsına veya malına tecavüz edebilir. Bunun neticesinde de insanlar arasında mücadele başlayabilir (40). Ve o şekilde bir durum hasıl olabilir ki, bu artık Hobbes'un tasvir ettiği anarşi halinde kolayca tefrik edilemez olur.

İşte medenî cemiyet hali, tabiat halinin mahzurlarına çare olmak üzere tesis edilmiştir (41). “Tabiat halinde herkes kendi hakkına yapılan tecavüzü kendisi defeder ve cezasını da kendisi verirdi (42).” Bu hususta herkesin cezalandırmak bakımından tabii bir hakkı vardı. Ancak bu şekilde cezalandırma keyfiyeti, hiçbir suretle “keyfî ve mutlak” değildir. Tatbik edilebilecek cezalar akli selimden çıkan ve kusurla orantılı olup sadece sebep olunan zararı telâfi edici ve istikbalde benzer hallerin husule gelmesini önleyici mahiyette olan cezalardır (43). Böylece, John Locke'a göre tabii yaşama halinden siyasi cemiyet haline geçişin sebebini işte fertlerin haiz oldukları bu cezalandırmak hakkında” (44) aramak lâzımdır. Fertler, cezalandırmak haklarından vazgeçerek, bu hakkı cemiyete terketmişler, bu suretle de medenî ve siyasi cemiyet ortaya çıkmıştır (45).

3 — *İçtimai Mukavele :*

A — *Genel Olarak :*

Onyedinci asırda hükümetin menşei hakkında başlıca iki tip nazariye vardı. Bunlardan birincisi Sir Robert Filmer ve onun gibi düşünen-

(38) William S. Carpenter, S. XIII
Del Vecchio, S. 66

(39) William S. Carpenter, S. XIII

(40) Sadri Maksudi Arsal, S. 184

(41) William S. Carpenter, S. XIII
Sadri Maksudi Arsal, S. 184

(42) Prof. Dr. Nihat Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, S. 144

(43) J. - J. Chevallier, S. 90

(44) Recai G. Okandan, S. 93

(45) Prof. Dr. Nihat Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, S. 144

lerin müdafaa ettiği nazariyedir: Bu fikre göre Tanrı, iktidarı muayyen şahıslara vermiştir. Meşru hükümeti bu şahıslar veya varisleri teşkil ederler. Bunlara karşı gelmek yalnız bir ihanet değil, aynı zamanda ilâhî emre de bir aykırılık teşkil eder (46).

Başlıca mümessilinin Locke olduğu ikinci tip nazariyeye gelince: Buna göre, medenî hükümet - siyasi cemiyet - devlet bir mukavelenin neticesi olup, tamamen dünyevîdir; yoksa ilâhî otorite ile tesis edilmiş bir şey değildir. Aralarındaki mevcut bazı farklarla genel olarak içtimaî mukavele nazariyesi adı altında toplanan bu (47) ikinci nazariyeye dair bazı imalara Aquino'lu Thomas'da rastlamak kaabildir. Ancak nazariyenin hakikî gelişmesi Grotius'da görülmektedir.

Şimdi Locke'un bu mesele hakkındaki fikirlerinin tetkikine geçelim:

Tabiat halinde herkes kendi dâvasında hâkim rolündedir. Herkes herkese eşittir. Bir bakıma herkes kıraldır (48). Ancak insanların bir kısmı kötülük yapmak istidadında olmasalar ve diğer bir kısmı da kendilerini müdafaa edemeyecek kadar zayıf bulunmasalardı, tabiat hali ilânihaiye sürebilir ve ikincilerin birincilere karşı korunması için bir takım tedbirlerin alınması gerekmezdi. Medenî cemiyetler herkesin tabiat kanunlarına riayetini sağlamak maksadiyle tesis edilmişlerdir (49). Zira, bazı kimseler, hak nesafete aykırı olarak hareket edebilir, -kendisi veya dostları lehine- tarafgirlik edebilir, menfaat kaygusu ile hareket edebilir. Bütün bunlar ise tabii hürriyet ile müsavatın idamesine ve mülkiyet hakkından rahatça istifade edilmesine büyük engeller teşkil edebilir (50). "İşte insanların kendi hayat, hürriyet ve mallarının muhafaza ve müdafaa edilmesini temin gayesiyle, tabii yaşama halinde malik buldukları bu doğrudan doğruya cezalandırma ve adaleti tahakkuk ettirmek imkânlarından vazgeçmeleri, haiz buldukları bu cezalandırma ve adaleti tahakkuk ettirme salâhiyetlerini topluluğa terk ve tevdi (51) " etmeleri neticesinde müsterek otorite, devlet zuhur etmiştir. Bu terk ve tevdi keyfiyeti ise, cemiyeti teşkil eyliyecek fertlerin müsterek rızaları ile kaabil olur. Ancak bu husustaki rıza, sarih olabileceği gibi zımnî de olabilir (52). Halkın bu şekilde bir rızası olmadıkça hiçbir yeni bir

(46) Bertrand Russel, S. 653 - 654

(47) Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı, Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, İstanbul, 1943, S. 113

(48) J. - J. Chevallier, Les grandes oeuvres politiques, S. 91

(49) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 31

(50) J. - J. Chevallier, S. 91

(51) Prof. Dr. Recai G. Okandan, S. 94

(52) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 31

Prof. Dr. Recai G. Okandan, S. 94

(devlet) hükümet kurulamaz (53). Siyasî kudretin vücuda gelişini Locke böylece vatandaşların rızalarına istinat suretiyle, halkın iradesinin her bakımdan üstünlüğünü kabul etmektedir. Bu ise idarenin meşruluğu demektir, (54) ve devletin bir hukuk devleti olmasından başka bir şey değildir. Burada John Locke'un Cicero ile olan münasebetini görmek kaabilebilir. Honig'in izah ettiği veçhile: "Fihakika Locke kendi hukuk ve devlet nazariyesinde sofistlerin devlet ülküsünün esaslarını birleştirmektedir. Bilhassa bu mekteplerin terkiibini husule getiren Cicero'nun fikirlerini idame ettiriyor." Cicero'nun eserlerinde umumiyetle ifade edildiği

veçhile "devlet bir hukuk devleti olmalıdır. Yani devletin tebaaları ile olan münasebeti keyfi olmamalı, hukuk ve kanunlar vasıtasıyla tanzim edilmelidir (54 a)." John Locke'un fikirleri, Cicero'nun çok tesiri altında kalmıştır. Şöyleki, insanlar siyasî cemiyeti, tabii haklarının korunmasını temin etmek için kurmaktadırlar (54 b). Yani siyasî cemiyetin gayesi fertlerin, hayatını, hürriyetini ve mallarını korumaktır (55). Zira, medenî cemiyete geçiş, insanların tabii hal içinde sahip oldukları hakları sağlamlaştırmak gayesiyle yapılmış olup, hükümdarın fertlerin tabii haklarına dokunması kaabil değildir (56). Böylelikle "devlet vasıtasıyla bazı muayyen gayeleri tahakkuk ettirmek için, devletin fertler tarafından iradî bir fiille teessüs ettiğine dair olan faraziye, âmme kudretinin bu gayelerin icrasına bağlı olduğunu ve bu gayelere karşı hareket edemeyeceğini iddia etmek için bir delil teşkil eder. İçtimai mukavele faraziyesi, bu suretle bir ideal kaide karakterini alıyor: devlet artık bir kuvvetin, iradenin basit ifadesi değildir, lâkin ferdi hakları teminat altına almağa gayret etmek mecburiyetindedir (57)." Binaenaleyh, herhangi bir cemiyette hükümler kuvvet, fertlerin kendisine rızaları ile devretmiş olduğu salâhiyetleri, fertlerin canlarını, hürriyetlerini ve mallarını korumak gayesi uğrunda kullanabilir. Ve bu sebeple de hükümler kudretinin sınırı fertlerin tabii haklarıdır (58). Anlaşıldığı veçhile, "vatandaşlar fitrî ve müktesep haklarını devlete nakletmemişlerdir. Cemiyet hayatını tanzim eden kanunları, bilhassa teşkilât-ı esasiye kanunlarını, bizzat

(53) Jean - Jacques Chevallier, S. 93

(54) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 32

(54 a) Prof. Honig, Tabii Hukuk Nazariyesinin devletin şekli üzerine tesiri, S. 10

(54 b) Prof. Hırş, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri S. 275

(55) Prof. Dr. Nihat Erim, Amme Hukuku Dersleri, S. 146

(56) Dr. Orhan Arsal, Devletin tarihi, Ankara, 1938, S. 25

(57) Del Vecchio, S. 67

(58) Prof. Dr. Nihat Erim, Amme Hukuku Dersleri, S. 146

kendileri vazetmekten sarf-ı nazar etmemişlerdir. Devlete yalnız adliye ve idare müesseseleri vasıtasıyla bu kanunların tatbikini bırakmışlardır. Ve Locke, kendi kendilerine vazettikleri kanunlara karşı vatandaşların gösterdikleri itaati cebri değil, fakat sadece siyasal hürriyetin ifadesi telâkki etmekle, Stoiklerin beşeriyet ülküsünü tedris etmiş oluyor. İnsan, kendi iradesinin ifadesi olan kanuna ihtiyarı ile itaat ettiği için serbesttir. Devlet, kendisine verilen salâhiyetleri suiistimal ederse, vatandaşlar, bu salâhiyetleri hükümetten tekrar geri alabilirler (59).” Zira, devleti idare mevkiinde olanlar, devlet kudretini gayesine muvafık şekilde kullanmazlarsa, idare edilenlerden itaat beklemeğe hakları olmaz (61). Bu ise, fertlerin isyan hakkından başka bir şey değildir.

B — Hobbes ile Mukayese :

Burada tetkik edilmek gereken mühim bir nokta da Locke'un fikirleriyle Hobbes'unukilerinin mukayesesidir. Hobbes da vatandaşların aralarında bir mukavele yaptıkları fikrinde idi. Vatandaşlar bu mukavele ile her türlü iktidarı hükümdara veriyorlardı. Ancak, hükümdar, bu mukavelede taraf olmadığından salâhiyetleri hudutsuz olabilecek mahiyette idi. Yani Hobbes'a göre, bu mukavele yalnız tebaayı bağlayan bir tabiiyet mukavelesi idi (61). Bu nazariye Cromwell'in totaliter devletini jüstifiye ettiği gibi, Restorasyon hareketinden sonra da İkinci Charles'i haklı çıkarmaktaydı. Halbuki Locke'un içtimâî mukavelesinde hükümet (government) de bir taraf teşkil ediyordu ve şayet hükümet kendisine terettüp eden şekilde hareket etmeyecek olursa, halkın mukavmet etmek hakkı vardı (62). Zira, Locke'a göre bu mukavele vatandaşlarla -vatandaşlar tarafından nasbedilen ve vazedilen kanunların tatbikini deruhte eden bir- hükümet arasında akdedilmiş olunan bir mukaveledir. Bu itibarla her iki tarafı da, bağlar; kanuna tabi olma ve itaate mecbur eder. Devlette bir kişinin iradesi değil, bilâkis kanun hâkimdir. Kral, hükümet kanunun fevkinde değildirler, kanuna tabidirler (63).” Görülüyor ki Locke ile Hobbes, her ikisi de içtimâî mukavele nazariyesinden hareket etmekle beraber, bu nazariyenin gerek vazediliş tarzından gerekse bu nazariyeden çıkardıkları neticelerle zihniyet bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. “John Locke, Hobbes'un mutlâkiyetçi telâkkisine zıt olan demokratik ve liberal telâkkiyi sayanı

(59) Prof. Richard Honig, S. 10

(60) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 32

(61) Prof. Dr. Hırs, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi, S. 275

(62) Bertrand Russel, S. 654

(63) Von Aster, S. 197

dikkat surette temsil etmektedir (64).” J. Locke’a göre devlet ile hukuk, Hobbes’un farzettığı gibi hale nihayet vermek ve emniyeti tesis edebilmek için değil, ferdin tabii haklarını diğer fertlerin müdahalelerinden korumak için tesis edilmiştir (65). Yani “Hobbes içtimai mukavele nazariyesini mutlak monarşi esasına hizmet edecek şekilde izaha çalışmıştı. Locke bilâkis bu nazariyenin siyasi hürriyet prensibi, demokrasi esası olduğunu (66)” ileri sürmüştür. Öyle ki, “Hobbes ne derecede mutlakiyetçi ise, Locke de o derecede hürriyetperverdir (67)” Hobbes ile Locke’un birleştikleri nokta, her ikisince de devletin, tabiatın bir eseri, bir organizma olmayıp, suni bir şekilde meydana getirilmiş bir müessese, bir mekanizma olmasındadır (68).

4 — İnsanın Tabii Hakları :

Louis le Fur’un dediği gibi “Locke ‘insan haklarının’ bambaşka bir nazariyesini ortaya atmıştır. Ona göre, insan haklarını tabiat halinden almaktadır ve bu hakları cemiyete girerken kaybedemez (69).” Bilâkis bu haklar cemiyet halinde de mevcudiyetlerini devam ettirirler (69 a). Şu halde şimdi insanın gerek tabiat halinde, gerekse içtimai mukavele neticesinde girdiği cemiyet halinde haiz olduğu tabii hakların nelerden ibaret olduğunu görelim. Bunlar: hürriyet, müsavat, mülkiyet (70) ile babanın çocuğu üzerindeki iktidarı gibi haklardır.

Filhakika insanların tabii haklarının başında hayat ve hürriyetlerini müdafaa etmek hakkı gelir (71). Öyle ki, “tabiat halinde bütün insanlar müsavi ve hür olduklarından hiç kimsenin diğer bir insana hâkim olması, onu *esaret* altına alması tabii bir hak olamaz. Her ferdin en birinci vazifesi, kendi nefsinin korumaktır. Binaenaleyh, hiç kimsenin kendi canı üzerinde bir hakkı yoktur... Tabii hürriyet, canı korumanın yegâne teminatı olduğundan, bunun da devri mümkün değildir (72).”

(64) Del Vecchio, S. 65

(65) Von Aster, S. 196

(66) Sadri Maksudi Arsal, S. 183

(67) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 28

(68) Von Aster, S. 196

(69) Louis le Fur - Dr. Nihat Raif Erim, XVII asırdan beri tabii hukuk nazariyesi ve modern doktrin, 1940, S. 75

(69 a) J. - J. Chevallier, S. 90

Claude du Pasquier, Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit, 2e éd., Neuchâtel et Paris, 1942, S. 249

(70) Prof. Dr. Nihat Erim, Amme Hukuku Dersleri, S. 143

(71) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 30

(72) Prof. Dr. Nihat Erim, Amme Huku Dersleri, S. 144

Görülüyor ki Locke umumiyetle esaretin aleyhindedir. Fakat o dahi bazı hallerde bu müsesenin mevcudiyetine cevaz vermiştir (73). Nitekim onun fikrince, caniler ve harp esirleri üzerinde başkalarının mutlak hâkimiyeti kabul edilebilir (74).

Fertlerin diğer esaslı haklarından biri de mülkiyet hakkıdır. (Ancak Locke'un mülkiyet hakkındaki fikirleri ve emek nazariyesi başka bir incelememize konu teşkil etmekte olduğundan burada mülkiyet hakkı üzerinde durulmayacaktır.)

Tabiat kanunlarının insanlara tanıdığı bir başka hak da babanın çocuğu üzerindeki iktidarındır. Ancak bu iktidar hiçbir şekilde hudutsuz değildir. Babalık iktidarının gayesi çocuğu korumaktır, yoksa ona tahküm etmek değil. Zira çocuğun velâyet altında bulunuşunun hikmeti onun kendisini müdafaadan aciz oluşudur. Çocuk tabii veya medeni kanunları idrak ederek, kendi kendini idare edebilecek çağa gelince hürriyetine sahip olur (75).

5 — Diğer Fikirleri :

A — Lâiklik ve Modern Devlet :

Locke her sahada liberal olduğunu, hükümetlerin yalnız bu dünyaya müteallik işlerle meşgul olması, âhret işlerini düşünmemesi gerektiğini söylemekle de göstermiş bulunmaktadır (76). Nitekim, *Letters on Toleration (Lettres sur la tolérance)* adlı eserinde modern devletin lâikleştirilmesi zaruretini ifade etmekte ve medeni hükümetin haiz bulunduğu iktidarın ancak ve ancak dünyevî hususlarla ilişkisi bulunduğunu, yeryüzüne ait şeylere inhisar ettiğini ve öbür dünya ile hiçbir münasebeti olmadığını söylemektedir (77). Locke herhangi bir dinin seçiminin serbest olması fikrindedir. Bununla beraber ahlâki sebepler dolayısıyla dinsizlere, ve başka dinleri müsamaha ile karşılamaması sebebi ile katoliklere müsamaha, tolérance gösterilmemesi fikrindedir (78).

B — Kuvvetler Ayrılığı :

Yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı hakkındaki doktrin liberalizmin karakteristiğini teşkil etmektedir. Ateşli bir liberal olan

(73) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 200

(74) Prof. Dr. Nihat Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, S. 144

(75) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 30

(76) Prof. Dr. Nihat Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, S. 147

(77) Jean . Jacques Chevallier, S. 99

(78) G. Mosca, *Histoire des doctrines politiques*, S. 198

Locke ise hiç olmazsa yasama ve yürütmenin ayrı ellerde olması gerektiği fikrini müdafaa etmiştir. İktidarın suiistimal edilmesini önlemek üzere yasama ve yürütme organlarının ayrı olması gerektiğini söylemektedir (79) (79 a).

III — TESİRİ, DEĞERİ VE TENKİDİ

"Locke yalnız yaşadığı devrin değil, fakat sonraki devirlerin -bilhassa XVIII inci yüzyılın- liberal mektebinin bayraktarı olmuştur. Halkın hükümranlığı fikrini türlü şekilde anlayan XVIII inci yüzyıl filozoflarının hepsi Locke'tan ilhâm almış, onun tesiri altında kalmıştır. (80)" Locke'un *Medenî Hükümet* adlı eserindeki fikirleri İngiliz ve Fransız felsefesine oldukça kuvvetli tesirler icra etmiş olup, bu fikirler Fransa'ya bilhassa Voltaire ve Montesquieu vasıtasıyla intikal etmiştir (81). Rousseau da Locke'un fikirlerinden az çok ilham almıştır (82). "Locke doktrinini teferruatına kadar tavzih etmiş ve hakikî constitutionnel bir sistem kurmuş olduğundan dolayı takdire lâyıktır (83)."

Locke'un 1688 İngiliz ihtilâlinin bir justification'undan başka bir şey olmıyan (84) *Medenî Hükümeti*'nde ileri sürdüğü mukavele nazariyesi tatmin edici değildir. Zira "siyasî mukavele hakikaten vaki olmuş telâkki edilse dahi, devletin kurulmasıyla birlikte derhal akdî mahiyetini kaybederek devletin basit bir kanunu veya müessesesi olur (85)." Locke'a göre, siyasî hâkimiyetin menşei mukavele olduğu fikrine iki türlü itiraz mümkündür:

"1 — Diyebilirler ki, tarih devletlerin hür ve müsavi insanlar tarafından akdedilmiş bir mukaveleye istinat ettiğini göstermiyor,

2 — İlk siyasî camialar mukaveleye istinat etmiş olsa dahi sonraları, devlet idaresi halkın iradesine değil, idare edenlerin iradesine dayanmıştır.

(79) Bertrand Russel, *History of western philosophy*, London, 1948, P. 661

(79 a) Bu hususta Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisinde çıkan *Kuvvetler Ayrılığı* hakkındaki makalemizde malûmat verilmektedir (Cilt IX 1952 No. 1 - 2).

(80) Prof. Dr. Nihat Erim, *Amme Hukuku Dersleri*, S. 147

(81) Von Aster, S. 199

(82) Prof. E Hirs, S. 275

(83) Del Vecchio, S. 67

(84) G. Mosca, S. 198

(85) Prof. Dr. Muvaffak Akbay, S. 384

Devlet içinde, yani teessüs etmiş bir hâkimiyet altında yaşayan insan, istesin, istemesin mevcut hâkimiyete itaate mecburdur. Locke birinci itiraza şöyle cevap veriyor:

Devletin bu mukaveleden doğmuş olması lehine kuvvetli ve esash deliller mevcut olduktan sonra bu hususa dair tarihî misallerin mevcut olup olmamasının hiç ehemmiyeti yoktur. Biz Kadim İran hükümdarı Kserkes'in askerlerinin de çocukluk devri hakkında tarihî vesikalara malik değiliz. Bu vesikaların bulunmamasından bu hükümdarın askerlerinin hiçbir zaman çocukluk hali geçirmemiş olduğuna hükmedebilir miyiz?

İkinci itiraza gelince, buna Locke şöyle cevap veriyor:

Herkes reşitlik yaşına geldiği zaman mevcut siyasi teşkilâta kendi ihtiyarlarıyla iltihak etmektedir. Mevcut teşkilâta itaat etmek istemeyenler için memleketi terketmek veyahut başka fertlerin birleşerek uzak kıtalarda yeni bir memleket kurmak imkânı vardır (86).” Bütün bu izahlar tatmin edici olmaktan uzaktır. Ancak içtimaî mukavele tarihî bir vakıa olarak doğruluğu kabul edilmese bile siyasi teşkilâtı izah için bulunmuş felsefî formül olarak kabulü imkân dahilindedir (87). Zaten Del Vecchio'nun ifade ettiği veçhile, “bu telâkki, vakıayı prensip mahiyetine yükseltmek, yahut daha doğrusu, aklın mevzuasından birşey olmıyan şeye ampirik realizasyon şekli vermek için yapılan cehdi tipik surette gösterir. İçtimaî mukavele, Locke tarafından bir vakıa olarak, lâkin vakıaların en rasyoneli olarak gayet iyi tasvir edilmiştir (88).”

John Locke'un *Medenî Hükümet* adlı eserinde ileri sürdüğü devletin, siyasi cemiyetin menşei hakkındaki fikirlerinin esası yukarıda izaha çalıştığımız hususlardan ibarettir.

Locke'un anti-absolutiste fikirleri, her zaman için bir ilham kaynağı olmakta devam edecektir.

BİBLİYOGRAFYA

Prof. Dr. Muvaffak Akbay, Umumi Amme Hukuku Dersleri, Ankara, 1951

Prof. Sadri Maksudi Arsal, Hukuk Felsefesi Tarihi,

Dr. Orhan Arsal, Devletin Tarihi, Ankara, 1938

(86) Sadri maksudi Arsal, S. 187

(87) Sadri Maksudi Arsal, S. 188

(88) Del Vecchio, S. 66

- Von Aster**, Hukuk Felsefesi Dersleri, İstanbul, 1943
- Charles Bastide**, John Locke, Ses Théories politiques et leur influence en Angleterre, Paris, 1907
- William S. Carpenter**, Introduction, Of Civil Government by John Locke, London, 1940
- Jean - Jacques Chevallier**, Les grandes oeuvres politiques, 2 e éd Paris, 1950
- Prof. Dr. Nihat Erim**, Anme Hukuku Dersleri, Ankara, 1942
- Prof. Dr. Bilent Nuri Esen**, Anayasa Hukuku, Ankara, 1948
- Louis le Fur - Dr. Nihat Ralf Erim**, XVII. asırdanberi tabii hukuk nazariyesi ve modern doktrin, 1940, Hukuk İlmını Yayma Kurumu.
- Prof. Dr. E. Hırş**, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Ankara, 1949
- Richard Honig**, Tabii Hukuk Nazariyesinin devletin şekli üzerindeki tesiri, Ankara 1937
- Prof. Dr. Hüseyin Nallı Kubalı**, Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, İstanbul, 1943
- John Locke**, Of Civil Government, London, 1940
- G. Mosca**, Histoire des doctrines politiques, Paris, 1936
- Prof. Dr. Recai G. Okandan**, Devletin Menşei, İstanbul, 1945
- Claude du Pasquier**, Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit. 2 e éd., Neuchâtel et Paris, 1942
- Bertrand Russel**, History of Western Philosophy, London, 1948
- Del Vecchio**, Hukuk Felsefesi Dersleri, Tercüme eden: Suut Kemal Yetkin, İstanbul, 1940